

1. ESCOLES DE PERSONES ADULTES DE CATALUNYA: 50 ANYS D'HISTÒRIA

Alfons Formariz Poza

*Mestre d'educació de persones adultes.
Professor jubilat de la Universitat de Barcelona*

L'herència de la dictadura

En una llarga conversa amb en Jaume Botey el desembre de 2015 sobre l'educació de persones adultes em deia: «Vaig viure en primera persona el conflicte de l'ensenyament i específicament de l'Educació d'Adults al final del franquisme i primers anys de la democràcia, primer com a ciutadà i a partir del 79 com a regidor d'ensenyament de l'Hospitalet. I com a ciutadà em refereixo a la creació de l'Escola d'Adults de Can Serra l'any 1971. Com a Regidor, aquells primers quatre anys des del 1979 al 1983, l'herència que rebíem del franquisme era difícil de gestionar i ara, a distància, és difícil d'entendre la degradació a la que ens sotmeté el franquisme i l'esforç que es va haver de fer». La història d'aquests cinquanta anys de les escoles d'adults que, com la de Can Serra, van començar a principis de la dècada dels setanta, podria iniciar-se uns anys abans, el 1963, amb la *Campaña Nacional de Alfabetización y Promoción Cultural* de la Dictadura.

La dècada dels seixanta on s'instaura la *Campaña*, obre un període de mobilització internacional per a l'alfabetització. Segons subratlla Julio Lanchó (2010), *la movilización Internacional contra el analfabetismo iniciada a principios de los años sesenta cristaliza en 1962. En ese año, la Conferencia General de la Unesco aprobó una Declaración en la que se planteaba, bastante ingenuamente, la erradicación del analfabetismo durante el Decenio de las Naciones Unidas para el Desarrollo (1962-1971). El plan de la Unesco [fue] presentado en 1963 a la Asamblea General de las Naciones Unidas. (...) Tal como hicieron las autoridades españolas en seguimiento a dicho plan, la estrategia internacional de combate contra*

el analfabetismo estaba dirigida primordialmente a alfabetizar a la población activa, en la idea, que entonces era novedosa, de que el desarrollo estaba estrechamente vinculado a la mejora del nivel cultural de los trabajadores. (p. 68).

La *Campaña de Alfabetización* de 1963, seguint aquesta estratègia internacional, respon a dos motius fonamentals, motius que van mobilitzar recursos en aquell moment i que acostumen a continuar mobilitzant-los quan es plantegen mesures públiques d'impacte educatiu: motius laborals i motius comparatius amb la resta de països del nostre entorn. Espanya vivia en la dècada dels seixanta un clima de creixement econòmic, de desenvolupament industrial, de dinamisme de la construcció i del sector serveis, que demanava mà d'obra mínimament preparada. S'estava incrementant l'emigració interior, del camp a la ciutat, i l'emigració a l'estranger que aportava divises; el turisme de masses influenciava les formes de vida i ajudava a superar el període d'economia autàrquica i a suavitzar la cultura asfixiant de la dictadura. Però, a més, la comparació amb els índexs d'alfabetització d'altres països provocava reaccions de *vergüenza nacional* que exigia articular mesures en l'educació de joves i adults intentant acostar-nos als estàndards internacionals¹.

Per decret² es van crear escoles especials d'alfabetització i es van convocar places de mestres³, de les quals fins a 5.000 podien ser destinades transitòriament a la campanya contra l'analfabetisme. Deu anys més tard, l'any 1973, l'analfabetisme va ser declarat oficialment inexistent a Espanya per una ordre ministerial⁴ que aixecava acta de l'èxit absolut de la *Campaña* i, en conseqüència, se suprimien les escoles especials. La supressió creava, no obstant, un problema a l'alumnat que hi assistia i als mestres d'aquestes escoles. A més, s'havia de donar compliment a l'estructuració de l'educació permanent d'adults que prescrivia la *Ley General de Educación* promulgada tres anys abans. Per això, la mateixa ordre crea el *Programa de Educación Permanente de Adultos (EPA)*, les *Aulas de Educación Permanente de Adultos*, els *Círculos de Promoción Cultural* i fixa les plantilles inicials de professors que han d'atendre el programa d'EPA. Dels 5.000 professors de la campanya d'alfabetització de 1963 s'ha passat a 1.000 a tot Espanya per a

l'EPA i en situació de *cuerpo a amortizar*. A Barcelona n'hi corresponen 71, a Girona 0, a Lleida 4 i a Tarragona 2.

Fruit de l'emigració citada, «a la perifèria de les grans ciutats de Catalunya, sorgeixen, quasi per generació espontània, unes iniciatives culturals que amb diferents noms (escola d'adults, escola d'alfabetització, cercle de cultura, escola social,...) pretenen donar suport a persones amb baixos nivells acadèmics o del tot analfabets (...) i se sumen als processos reivindicatius i culturals del barri». (Botey, Trayner, Massana, Febrero i Berzosa, 2016, p. 151). Quan la majoria d'aquestes escoles populars⁵ van voler ser reconegudes oficialment per tenir assegurada la continuïtat i deixar enrere la precarietat⁶, quan van voler passar a ser escoles oficials⁷ de persones adultes, l'argument de les places adjudicades a cada província al final de la *Campaña de Alfabetización*, va ser la raó que donava força a la reivindicació davant de les *Delegaciones Provinciales del Ministerio de Educación* a Catalunya o en les entrevistes amb el MEC a Madrid. Aquesta lluita per les places connecta l'inici de les escoles de persones adultes actuals a la *Campaña* de 1963. Però no únicament les places. Oficialment s'accepta, sense qüestionar-ho, que els professionals de l'alfabetització i dels ensenyaments acadèmics inicials amb persones adultes hagin de ser un o una mestre d'escola infantil sense exigir-li cap preparació prèvia de psicopedagogia adulta⁸. Els moviments de les escoles populars/escoles d'adults a Catalunya, en canvi, van insistir des del començament en la formació prèvia i permanent i van iniciar cursets de formació específica adulta amb l'ICE de la UAB. Es va crear el SEPT (Servei d'Educació Permanent dels Treballadors) com a centre de documentació, difusor de la pedagogia freiriana, organitzador de jornades i dinamitzador dels cursos de formació. Va tenir una implantació molt important a Girona i també a Tarragona⁹.

Ni un trabajador sin educación básica, ni un barrio sin escuelas de adultos

Va ser un dels molts eslògans escrits a les pancartes de les manifestacions. La lluita al carrer per aconseguir les places d'adults va ser llarga: les manifestacions van sovintejar, també els talls de car-

ners; es va ocupar la Delegació Provincial de Barcelona del MEC més d'una vegada, també la Inspecció i l'Ajuntament,... Prèviament, les escoles d'adults que apareixien als barris s'havien organitzat i havien creat la Coordinadora d'Escoles d'Adults: «Vam començar el Paco García de Haro i jo empenyats perquè Franco havia dit que ja no quedaven analfabets el 73. I volia col·locar en altres indrets, en altres àmbits d'educació, els professors que hi havia d'adults», escriu Pedro Acebillo l'any 1977 en un document policopiat que recull la història de la Coordinadora. Pedro Acebillo, que seria poc després director provincial de l'INEM, acabava d'arribar de Guatemala, havia conegut a Paulo Freire i estava col·laborant amb García de Haro a l'escola d'adults de la Mina. La Coordinadora va ser un moviment assembleari que va organitzar durant els anys setanta, juntament amb el SEPT, la llarga lluita de les escoles populars per anar-se consolidant com a escoles oficials d'adults. Com a vehicle d'informació i de reflexió pedagògica, emmarcada en la lluita de classes de l'època, es va editar un Butlletí policopiat, el *Círculos de Cultura*, que va anar editant-se fins a l'any 1981.

Aquestes escoles populars/escoles d'adults tenien unes característiques que amb el pas del temps han conformat un cert imaginari del que **hauria de ser** una escola de persones adultes enfrontat al que amb el temps **ha anat tendint a ser**¹⁰:

Naixien de **grups de base** organitzats per motius diversos: religiosos, parròquies com la de Can Serra; reivindicatius d'una millor qualitat de vida als barris desproveïts de les mínimes infraestructures i serveis, de les associacions de veïns -o específicament les vocalies de cultura o de la dona- que tot just naixien aprofitant les esclatxes legals de la dictadura i la sensació ambigua de final del règim; o grups culturals que bandejaven la censura i intentaven respirar aires de llibertat intel·lectual i expressiva. A aquests grups s'hi afegien, com a col·laboradors/es, estudiants universitaris o altres persones amb inquietuds socials. En aquest context les escoles d'adults germinals formaven part de la xarxa viva dels grups i els moviments de l'entorn. Per tant, fer un treball en xarxa amb altres organitzacions i persones del costat era una realitat que ni es plantejava formalment. Representava la vida quotidiana de les escoles d'adults naixents.

Partien de les **necessitats educatives** de les persones del barri o poble que coneixien, perquè, com hem dit, els que promovien inicialment les escoles populars eren veïns i veïnes del propi barri. Moltes persones que havien arribat d'altres llocs de la Península no havien anat a l'escola o hi havien anat molt poc. Volien alfabetitzar-se per poder escriure i llegir les cartes de la família del poble, o del fill que estava fent la mili o la filla que estava servint en una altra ciutat¹¹, o per ajudar els petits que anaven a l'escola. Altres volien treure's el Certificat d'Estudis Primaris o d'Escolaritat perquè els hi exigien a les feines; o per entendre el contracte de treball que firmaven sense saber què firmaven,...Ho expliquen Jaume Botey i M. Mercè Romans en l'article citat de *Cuadernos de Pedagogia* referint-se a Can Serra, però era una situació comuna a tots els barris i les escoles del moment.

Les escoles eren **projectes educatius** que defensaven conscientment un model de societat diferent de l'existent. Eren **projectes polítics**. Tota educació és política: quan es declara neutra està transmetent de forma deliberada o inconscient el model de societat en el que es viu; quan es declara crítica està intentant desvetllar, alumnat i professorat alhora, altres possibilitats de vida més justa i més plena. En paraules de Freire (1984): «Tant en el cas del procés educatiu com en el de l'acte polític, una de les qüestions fonamentals és la claredat sobre a favor de qui i de què fem l'educació, y per tant contra qui i contra què desenvolupem l'activitat política (...) no és possible ni tan sols pensar l'educació sense estar atent a la qüestió del poder» (p. 110). Només des d'aquesta perspectiva es pot entendre que persones com Manolo Sacristán o Paco Fernández Buey, professors universitaris, i tants d'altres, col·laboressin a Can Serra alfabetitzant o fent formació bàsica. Pràctica de col·laboració estesa a les escoles d'adults del moment.

Era necessàriament un **treball creatiu** perquè tot estava per fer, locals, organització, nivells i grups educatius, materials i metodologia. A Can Serra es va fer un dels primers mètodes d'alfabetització seguint la idea de les «paraules generadores» que havia proposat la UNESCO el 1962, reformulada per Freire des d'un punt de vista psicosocial crític i adaptada a Can Serra: *Así aprendemos los adultos en Can Serra*, que posteriorment es va ampliar a *Así*

aprendemos los adultos en l'Hospitalet i finalment va ser editat a Madrid *Así aprendemos los adultos*. També les escoles de S. Cosme, El Carmel, La Mina, S. Roc, van difondre policopiat *Experiencia de alfabetización de adultos* el 1977, on es pot seguir la càrrega crítica que comentàvem en el paràgraf anterior amb paraules generadores com "fernández", treballador de la Tèrmica de Sant Adrià mort a trets per la Guàrdia Civil, o la paraula "família" acompanyada d'un pòster on es veu una dona cuinant i fent-se càrrec alhora dels petits mentre el marit assegut en un sofà veu la tele. L'escola de la Mina amb el seu mètode propi, *La letra participando entra*, va crear una cançó que anaven cantant pel carrer joves voluntaris invitant als veïns i veïnes a alfabetitzar-se. La Delegació de Girona del SEPT va publicar l'any 1981, el mètode d'alfabetització *Para ser un poco más libres*. En fi, esforç creatiu que ha anat acompanyant sempre les millors experiències d'educació.

L'esforç creatiu anava acompanyat d'un fet que considerem substancial: els educadors i educadores s'ho passaven bé educant, cosa que comportava una **implicació** en el projecte educatiu i en els moviments reivindicatius de l'entorn. Tornarem més endavant al factor «passar-s'ho bé» educant, com un element que creiem que cal reivindicar amb convicció, sense que el treball esdevingui obsessiu.

Quan amb la lluita s'aconseguien places d'adults, els futurs funcionaris eren escollits en assemblea. No esdevenien funcionaris d'aquella escola per dret individual (mèrits, punts adquirits, antiguitat), sinó per designació col·lectiva de la coordinadora. No era una pràctica exclusiva de les escoles d'adults. A les escoles infantils els pares i el veïnat, després d'aconseguir les escoles reivindicades, volien participar també en la selecció del professorat i consolidar els mestres voluntaris connectats amb la realitat del barri i d'acord amb el projecte educatiu de l'escola. Aquest era un element considerat tan significatiu que fins i tot el governador civil del moment, José Maria Belloch, l'any 1977, en una reunió amb inspecció el va considerar revolucionari segons el relat de Marc Andreu a *Barris, veïns i democràcia* en l'apartat que dedica a les «Escoles en lluita» (pp. 145-149). Per una altra banda, i tornant a les escoles d'adults, aquesta pràctica de designar la Coordinadora d'Escoles d'Adults els mestres que havien d'ocupar les places obtingudes a través de la lluita, molt

aviat va provocar tensions internes entre designats i aspirants, i va ser un dels factors d'afebliment i desaparició de la Coordinadora a començament dels anys vuitanta

La reivindicació fonamental va ser esdevenir escoles oficials, és a dir, que el professorat, molts d'ells a la llista d'interins, passessin a ser funcionaris: *para no caer ni en el paternalismo (trabajar por amor al arte) ni en el ensayismo (cada temporada un voluntarioso nuevo venía a este o aquel barrio). La salida era conseguir que nuestro esfuerzo fuera reconocido como un puesto de trabajo oficial más, financiado por el estado* (García de Haro, 1978, p. 64). Algunes escoles van intuir els riscos de passar a ser escoles oficials, fonamentalment temien que els projectes educatius quedessin restringits a les formalitats i burocràcia de l'Administració i el professorat arribés als centres segons les normes de la funció pública, en un principi, sense cap compromís amb el projecte educatiu concret. La majoria de Can Serra, m'explicava el Jaume, s'hi van oposar a esdevenir escola oficial. Ell n'era partidari, però hi veia els perills: *En justicia deben ser los organismos oficiales los que devuelvan al pueblo lo que durante tanto tiempo le ha sido quitado. En esta línea se sitúa la Coordinadora de Escuelas de Adultos de Barcelona, al reivindicar plazas de maestros especializados. Ahora bien, esta dependencia legal y financiera de los organismos oficiales ¿condicionará de tal forma estas escuelas que acaben perdiendo su identidad, programas y metodología especiales, plantillas de profesores preparados a tal efecto...? (...) Dependen de la evolución global de nuestro país hacia la democracia y la participación (...) [Si el cambio social] no da lugar simultáneamente a la revolución cultural o a la capacidad crítica dentro de la propia organización, a un debate ideológico más universal, se corre el peligro de burocratismo cultural, de instrumentalización del saber y en definitiva de reproducir en el seno de esas organizaciones, las mismas características represivas del sistema contra el que se opusieron.* (Botey, 1978, pp. 27 i 29). Passat un breu temps, Can Serra, com la imensa majoria de les escoles d'adults de Catalunya, van passar a ser escoles oficials de la Generalitat. A Espanya, moltes escoles populars de l'època s'han mantingut gairebé com a tals fins l'actualitat, mig segle després: a Madrid, a Valladolid, Múrcia, Saragossa. A Catalunya també en trobem alguna. EICA (Espai d'Inclusió i For-

mació Casc Antic), per exemple, al Casc Antic de Barcelona, va néixer l'any 1976 de la Vocalia de Cultura de l'Associació de Veïns, havia arribat a donar títols de Graduat amb avaluació contínua, i ha continuat fent formació fins a l'actualitat com a entitat social del Tercer Sector amb totes les dificultats d'imprevisió i penúries que al llarg de la història la seva autonomia li ha comportat.

Hi havia també una preocupació per la qualitat de l'educació, com hem vist. La participació a les escoles d'estiu de Rosa Sensat va ser constant en els anys setanta com a punt de trobada, organització i reflexió metodològica per tal que el professorat voluntari o ja contractat aprofundís en la pedagogia adulta, centrada fonamentalment en l'alfabetització. Especialment intensa va ser la participació a la XI Escola d'Estiu de l'any 1976, sota el lema "Per una nova Escola Pública Catalana". És un any que coincideix amb una sensibilitat internacional sobre el tema de l'analfabetisme. La UNESCO en la 19ª reunió de la Conferència General celebrada a Nairobi va proclamar la seva coneguda definició d'educació d'adults, ampliant l'horitzó d'aquest sector educatiu i establint un nou marc de referència. Els cursos de formació per al professorat d'adults, que organitzava el SEPT amb l'ICE de la UAB a partir de 1976-77 eren un requisit que la Coordinadora exigia per poder ser escollit i optar a les places que el Ministeri concedia.

Tota aquesta perspectiva era possible perquè gran part de la societat estava il·lusionada amb la fi de la dictadura¹². Hi havia un clima d'esperança en amplis sectors, molt contrarestat per les resistències al canvi dels poders fàctics. El professorat i l'educació formen part de la societat i en aquest sentit bateguen amb les pulsions socials del moment. Quan hi ha il·lusió i esperança social l'educació es contagia de l'entusiasme, quan hi ha decepció i sensació d'impotència, el professorat i l'educació ho viuen en la seva pròpia pell perquè formen part de la societat. Tot el professorat, tota l'educació? No, com en els còmics d'Asterix, sempre hi ha a l'educació un sector irreductible que s'hi oposa i educa de forma crítica i dialogant en un model de societat més just, més igualitari, preocupat pel canvi climàtic, que no accepta el patriarcat, que defensa que totes les persones som iguals en la diferència, i que tot plegat ho intenta transmetre amb alegria.

Inèrcies i realitats. Les escoles de persones adultes de la Generalitat en el Departament d'Educació/Ensenyament (1981-88)¹³: l'hortet i la *llanura castellana*.

La Generalitat de Catalunya es restableix provisionalment el 1977, però fins el gener de 1981 no té les competències en matèria educativa. En aquest interval, i després de les primeres eleccions municipals democràtiques, molts ajuntaments prenen la decisió d'actuar en el fet més punyent del moment, els alts índex d'analfabetisme. De nou transcripció part de la conversa amb en Jaume Botey on m'explicava la seva experiència com a regidor d'Educació en el primer ajuntament democràtic de l'Hospitalet: «Quan l'any 1979 vam començar els ajuntaments democràtics, la continuació d'aquella lluita per les places de mestres en algunes ciutats, en el sector Educació d'Adults fou l'inici d'una massiva Campanya d'Alfabetització. Es va començar a l'Hospitalet, va seguir Santa Coloma amb menys intensitat i volíem que continués a més ciutats, però no sempre va ser possible. Fins i tot en alguns ajuntaments com l'Hospitalet la Generalitat va destinar un mestre en comissió de serveis per dinamitzar-la. Sovint es va portar a terme gràcies a gent concreta que la dinamitzava als barris i amb voluntaris i contractats pagats pels propis ajuntaments. L'inici de la campanya va consistir en això, en passar casa per casa, amb megàfon pel carrer, reunions, convocatòries». L'Ajuntament de l'Hospitalet s'hi va implicar, però també d'altres com el de Santa Coloma ja esmentat, Sabadell, Sant Feliu de Llobregat, Manlleu, Vic, Tarragona, Mataró,... mentre la Generalitat no va assumir les competències. En el moment que les assumeix, molts ajuntaments i especialment els de més habitants que tenien escoles d'adults de la Generalitat, progressivament es van anar retirant d'exercir aquesta competència voluntària¹⁴. A aquesta raó competencial en Jaume n'afegia dues més que expliquen el progressiu replegament dels ajuntaments en aquest tema: «A partir del 84, l'Ajuntament, els ajuntaments en general, comencen a retirar-se d'una implicació tan directa en el tema educatiu, i en concret de l'Educació d'Adults. Diria que per tres raons: perquè la Generalitat comença a assumir les competències, també en Educació d'Adults; perquè la crisi econòmica

deixa als ajuntaments amb menys recursos i s'elimina allò que per llei no li correspon; i possiblement una tercera: perquè el primer mandat dels ajuntaments va implicar una *militància* fins i tot en els funcionaris municipals, difícil de mantenir».

Els ajuntaments no van ser els únics que es van anar retirant de les escoles de persones adultes, les associacions de veïns, els centres socials o culturals, en segons quins llocs els sindicats o els militants de partits polítics que havien lluitat amb el professorat voluntari i l'alumnat adult per aconseguir les places públiques de mestres, un cop aconseguides, un cop acabada la lluita amb èxit¹⁵, deixaven les escoles en mans dels mestres. Les relacions amb el barri, la detecció de necessitats educatives de l'entorn, el treball en xarxa va quedar, per tant, en mans dels professionals i dels projectes de centre, on fàcilment podien difuminar-se pels nombrosos problemes organitzatius, metodològics, de manca de materials adaptats, de la pròpia orientació professional dels mestres, de la manca de locals...

Durant anys va ser una de les preocupacions de les escoles, tenir locals mínimament adequats i aquí de nou els ajuntaments, més o menys pressionats, van haver d'intervenir. Poso l'exemple gràfic del periple de l'actual CFA El Carmel, que podria fàcilment replicar-se a moltes escoles del moment i que va gestar en els protagonistes un sentiment lògic de pertinència: l'escola era en gran part una obra pròpia. El Carmel va començar com a escola popular l'any 1978 a la barraca de la Mamanchón del grup de barraques d'El Carmel, d'allí va passar a uns locals de l'acadèmia Mistral, a continuació es feia classe a les tardes a una sala menjador dels escombriaires del Districte, més endavant a una torre que havia acollit anteriorment una escola infantil, després a uns locals pensats com a guarderia a sobre del mercat d'El Carmel, més tard a un pavelló subsidiari de la construcció dels túnels de la Rovira, tot seguit a uns baixos que avui són un supermercat, després de l'horari escolar en aules de l'escola infantil El Carmel o de la Teixonera amb els problemes que això comportava, fins a obtenir els locals actuals. En els primers anys d'oficialitat em comentaven mestres de l'època que tenien la sensació que «els nomenaven, els pagaven un sou i ja t'apanyaràs».

Progressivament es va anar instal·lant alhora en mestres i escoles una doble dinàmica no necessàriament contradictòries ni immiscibles, però amb trajectòries que podien arribar a ser divergents: la combativa amb empremta sociocultural heretada del passat i la progressiva adaptació al professional corporatiu que s'anava implantant. En funció del pes relatiu de cadascuna creixia la diversitat d'estils entre les escoles i es creaven dinàmiques pròpies en tots els sentits: adaptacions curriculars, oferta formativa, organització del centre, relació amb l'entorn, horaris, mètodes d'ensenyament o propostes d'avaluació contínua o finalista. Amb tot, les escoles trobaven i arbitraven solucions a les necessitats educatives que descobrien, intuïen o projectaven a la població adulta, expandint la seva oferta amb tallers i setmanes culturals de tot tipus en funció de les seves possibilitats.

L'Administració educativa també s'anava estructurant. Però abans de continuar caldria fer-nos una pregunta desafiant o ingènua. Necessàriament havia d'assumir l'educació d'adults el Departament d'Ensenyament?¹⁶ Si el nucli fonamental de l'oferta educativa de l'escola d'adults era l'alfabetització, el certificat i el graduat escolar, la resposta a la pregunta formulada, seguint la inèrcia de la *Campaña* de 1963, queia pel seu propi pes: ho havia d'assumir l'administració educativa amb els seus mestres (d'infantil), ja que es tractava d'una segona oportunitat, més o menys adaptada a les persones adultes. No obstant, les escoles havien incorporat tallers molt diversos, de fotografia, de manualitats, de ioga, de poesia, de música, de cuina, de ceràmica,... com a resposta a les demandes de l'alumnat i de l'entorn. Es feia orientació formativa i social individualitzada, sense formació específica. La realitat semblava demanar un nou marc organitzatiu, difícil d'imaginar en aquell moment, i equips multidisciplinaris. Tanmateix, l'atribució al Departament d'Ensenyament sense més reflexió s'ha mantingut al llarg de tota aquesta història (amb el parèntesi del traspàs a Benestar Social) amb un nivell organitzatiu dins del Departament sempre minimitzat¹⁷ i amb una reflexió d'objectius i continguts subsidiària del sistema educatiu infanto-adolescent.

Cal recordar les paraules del diputat Felip Lorda al Parlament de Catalunya l'any 1983 on planteja, ja des de l'inici dels traspassos,

aquesta realitat descrita d'exigua consideració per part de l'Administració de l'educació d'adults, especialment la formació bàsica: preocupa molt poc a la pràctica. Afegim dos aspectes més que s'han mantingut també invariables en l'administració educativa: quan un alt càrrec rep aquesta responsabilitat, la rep com una torna¹⁸ a la seva responsabilitat fonamental, un afegitó no sempre desitjat que deixa en mans de nivells inferiors de l'organigrama administratiu. Segon aspecte, escoltant paraules i arguments hi ha com una subtil creença o esperança no expressada que es destil·la del concepte de segona oportunitat i que podria formular-se així: el dia que no hi hagués fracàs escolar no tindria sentit una educació compensatòria de segona oportunitat, per tant, no caldria una formació bàsica de persones adultes, es podria prescindir de les escoles de persones adultes.

Reproduïm les paraules del diputat Lorda al Parlament el 1983 en dues sessions diferents: «No es necessita massa diners (...) per a concertar convenis amb els municipis i entitats interessades en l'educació d'adults sense finalitat de lucre, ni per a fer funcionar amb els mitjans ja disponibles un sistema d'informació que arribi a tots els ciutadans susceptibles d'acollir-se al servei d'educació d'adults; allò que es necessita, sobretot, és visió exacta del problema i del seu abast, voluntat política i la imprescindible dosi d'imaginació. No és que el Govern no pot, o no vol o no gosa. L'ordre de prioritats al qual s'ha referit l'Honorable senyor conseller d'Ensenyament amb insistència en l'ocasió anterior, és ben significatiu. Ens digué textualment: *És més urgent escolaritzar adequadament els alumnes d'Educació General Bàsica i de Preescolar, que els altres nivells, perquè, si aconseguim una bona escolarització dels infants, els problemes de mancances d'educació bàsica dels adults deixarà d'existir en el futur.* Fins aquí l'Honorable senyor Conseller. *Efectivament, senyor Conseller, deixaran d'existir quan les generacions d'infants actuals arribin a l'edat adulta, però i de les generacions actuals d'adults, què en fem? No, ara per ara a Catalunya no hi pot haver prioritats d'aquesta naturalesa entre les dues educacions, la dels infants i la dels adults, no hi pot haver dicotomia entre una escolarització i una altra, és un fals dilema*»¹⁹. Prioritat del govern és l'educació infantil i adolescent, el que comporta escassa voluntat política en el funcionament òptim i difusió de l'educació de persones adultes i, al-

hora, esperança que una bona escolarització la farà innecessària un cop desaparegudes les generacions poc o gens escolaritzades. Postura que el diputat sembla també acceptar, ja que no la contradia. El que podríem anomenar la «solució demogràfica».

Poques setmanes després torna a insistir el mateix diputat en el tema de l'educació d'adults: «Quan es van realitzar les transferències respecte a Ensenyament, en què l'educació d'adults no va ser ben rebuda pels negociadors de la Generalitat, i que va ser gairebé una imposició de Madrid dient que si s'admetien les transferències de l'educació primària també havien d'admetre la d'adults; és a dir, que *es va admetre com una mena de torna* i, des d'un bon començament, doncs aquest sector de l'educació, que nosaltres considerem molt important, no ha disposat dels recursos suficients per a portar a cap una tasca que s'havia d'haver estimat en molt més del que ha fet l'Executiu de la Generalitat»²⁰.

Sense gaire entusiasme, per tant, segons el diputat, la primavera de 1981 la Direcció General d'Ensenyament Primari assumeix les competències sobre l'educació permanent d'adults²¹ concretades «en els nivells d'alfabetització i graduat escolar»²² i s'adscriu «al Servei Tècnic d'Inspecció» de l'ensenyament primari. El 2 de juliol de 1981 es crea per Decret la Secció d'Adults, depenent del Servei Tècnic d'Inspecció²³. Molt aviat la Secció d'Adults sol·licita en carta interna el 21/10/1981 un canvi de rang administratiu i la creació del Servei d'Educació Permanent d'Adults. Proposa «un Servei amb dues seccions, una secció sociocultural i d'ordenació educativa i una altra de planificació i estructures. La secció sociocultural constaria d'un sector d'informació acadèmica, cultural i laboral, un sector d'orientació psicopedagògica i d'orientació professional i un sector d'orientació i foment d'activitats socioculturals (no curriculars): excursions, visites a museus, cinefòrum, conferències, tallers de manualitats i experiències, tallers d'expressió...»²⁴ Aquest plantejament resumia el marc mental d'educació d'adults que els responsables del futur Servei, Montserrat Sala i Rafael Farré²⁵, que havien estat mestres de l'escola d'adults de Sant Raimon de Penyafort, havien plasmat uns anys abans en el llibre *Una educació permanente para adultos* (Marsiega), on definien l'educació permanent des d'un punt de vista holístic i comprehensiu. Plasmació inviable en el Departament d'Ense-

nyament ja que necessitaria professionals especialitzats en les matèries respectives i un tipus d'organització que superaria els motllos establerts. Finalment, tal com havia proposat Montserrat Sala, la Secció d'Adults dins del Servei d'Inspecció s'emancipa i esdevé Servei de Formació Permanent d'Adults²⁶ fins l'any 1987.

El 1987 l'Educació Permanent d'Adults passa de Servei a Secció de Formació Permanent d'Adults i Ensenyaments no Reglats, un Programa dins del Departament²⁷. Una Secció o un Programa ha representat sempre una estructura administrativa amb poc pes i escassa o nul·la capacitat de decisió. El Director General d'Ordenació i Innovació Educativa del moment deia a la responsable de la Secció que la formació d'adults era un hortet comparat amb la *llanura* castellana sencera. Amb aquesta cita hem encapçalat aquest apartat. Les escoles de persones adultes han continuat sent un "hortet" al Departament d'Ensenyament.

Hem volgut subratllar aquesta tessitura d'afegitó incòmode, que no-se-sap-que-fer-ne ni on-posar-lo amb aquest periple administratiu al Departament d'Ensenyament: Secció, Servei (en aquells moment inicials de la Generalitat recuperada amb un alt nivell de decisió que no tindria continuïtat), de nou Secció o Programa. Es tornarà a repetir un periple similar i descendent a partir de l'any 2004, com veurem, quan el Departament d'Ensenyament torni a recuperar les competències després de l'inusual pas pel Departament de Benestar Social.

Mentre les administracions públiques anaven creant i consolidant les seves estructures, els moviments d'escoles d'adults, que havien coordinat durant els anys setanta les lluites per aconseguir les places de mestres, van començar a esllanguir-se. La Coordinadora d'escoles d'adults per vàries causes. Ja hem assenyalat una d'elles: la proposta dels mestres que havien de cobrir els interinatges per part de l'assemblea va comportar el ressentiment de les persones que no havien estat escollides i dels grups que els hi donaven suport. Es van anar creant friccions internes pels lideratges que podien influir o determinar les designacions. A més, un cop s'anaven consolidant les escoles, la seva problemàtica, el seu dia a dia, l'alumnat, els locals, l'organització interna, consensuar els punts de vista

entre els i les mestres, ... suposava una dedicació que les allunyava de les reivindicacions globals. També hi havia una expectativa positiva, encara que crítica, sobre la nova etapa oberta amb els traspassos de competències a la Generalitat. Amb tot, havia una qüestió que continuava preocupant moltes escoles: els materials que calia treballar amb l'alumnat amb els diferents nivells i els de les diferents assignatures en el nivell de Graduat. Per això, molt aviat, el curs 1982-83, va sorgir l'associació AEPA (Associació d'Educació Permanent d'Adults), en part continuadora de la lluita de la Coordinadora, però cada cop més centrada en l'elaboració de materials, discussió de metodologies i projectes de renovació pedagògica. Aquest nucli va impulsar més endavant l'editorial El Roure per l'edició de les propostes didàctiques i treballs teòrics sobre educació de persones adultes. També la revista *Papers d'Educació d'Adults* com a òrgan d'informació, difusió, opinió i posicionament sobre les qüestions que s'anaven plantejant.

És important subratllar que el clima social també estava canviant en aquesta dècada. De l'efervescència política dels anys setanta, d'un clima en què a col·lectius socials nombrosos els semblava possible un canvi radical s'anava passant a una sensació de decepció creixent. El canvi de postura del govern socialista en el referèndum de permanència d'Espanya a l'OTAN el 1986 va provocar, en sectors reformistes i pacifistes de la societat espanyola, una profunda decepció i una sensació que s'estava imposant la *realpolitik*, que s'anava deixant enrere la possibilitat de canvis socials en profunditat. Les polítiques del *thatcherisme* i el *reaganisme* de principis dels vuitanta confirmaven que s'iniciava un canvi d'època politico-econòmica amb l'atac a l'Estat del Benestar i la progressiva incursió de les idees neoliberals. Clima social difús, però que impregnava la societat i amb ella, al col·lectiu del professorat. Professorat voluntari d'adults de finals dels setanta que havia estat molt centrat en la lluita per aconseguir les places i consolidar la seva escola, però que a mesura que passaven els anys, un cop aconseguides les places, els seus centres d'interès s'anaven diversificant o intensificant de forma diversa: la família, les amistats, les afeccions personals... Cal afegir que el col·lectiu de mestres d'adults sempre ha estat un col·lectiu reduït amb moltes interaccions que, especialment a l'àrea de la conurbació de Barcelona, es coneixien i on es donaven, com en

qualsevol col·lectiu, friccions personals conjuntament a interpretacions diferents dels objectius a aconseguir i els mitjans per obtenir-los. Amb el títol *Alternatives a l'educació d'adults a Catalunya*, l'AEPA va convocar les III Jornades el març de 1988 amb la finalitat de trobar alternatives a la realitat immediata de les escoles d'adults i fer aportacions per aconseguir que l'educació d'adults no es definís únicament pel seu objectiu escolar i ampliés la seva perspectiva a la realitat social. Dos temes van centrar les discussions: l'estatus de mestre funcionari i el paper del voluntariat o col·laboradors i col·laboradores a les escoles d'adults, i des del punt de vista pedagògic, el debat sobre la programació i la forma d'avaluació.

Anteriorment a les Jornades, l'escola d'adults de Sant Joan Despí havia publicat a la revista d'AEPA, *Papers*, (març 1988) un article on expressava de forma agra i dolguda que es volia establir una dicotomia entre una escola corporativa, burocratitzada i escolaritzada, que se'ls atribuïa, i una altra que compliria les expectatives d'uns «Centres de Cultura Alternativa», que «lluitarien per transformar el nou model de desigualtat cultural i social en lloc d'adaptar la gent a ell». Afegien: «a aquesta segona alternativa en cap cas no és possible arribar-hi amb (...) una dinàmica escolaritzada i funcional» (p. 23). A aquesta divisió, escola d'adults corporativa, escola d'adults sociocultural alternativa, es va afegir a les Jornades la del perfil del funcionari, també polaritzat, segons l'escola d'adults de Ca N'Oriac de Sabadell (juny 1988): «Aquesta polarització fins la deformació ja s'inicia en les ponències que sembla que vulguin oposar contínuament: el mestre d'adults que *vol ensenyar* amb l'animador sociocultural que *vol dinamitzar i canviar la societat a partir de l'escola* (...). Ens preocupa tanta insistència a denunciar el perfil de *funcionarització* (de qui?), de la *professionalització*, etc. (...) Què està passant?» (p.6)

D'aquesta sensació de «rebuig del funcionariat» i dels que obtenien la plaça «en propietat» per part d'un sector, es va passar a sobrentendre per part de l'altre sector que es feia un elogi del voluntariat –«fins que no ens deixin ser ministres de forma voluntària no volem ser mestres d'adults de forma voluntària»– afirmaven amb sorna. De la mateixa manera, s'entenia que aquest segon sector estava per una pseudoprivatització de la formació d'adults, ja

que si xarxa pública era sinònim de burocratització social, l'alternativa era la iniciativa social.

Com a conseqüència d'aquesta polarització el moviment d'adults que, al menys formalment era unitari fins el moment, va quedar escindit en dos sectors no ben delimitats. Podríem parlar d'un conjunt disjunt amb moltes interseccions. Només quedava definida la postura d'AEPA i l'escola d'adults de la Verneda com a buc insígnia, que s'atribuïen el que en la dissecció teòrica s'havia anomenat educació d'adults alternativa i, d'alguna manera, primigènia. Aquests dos sectors difosos, un de minoritari i un altre de majoritari continuaran vies d'acció divergents en la quinzena següent, que s'obre amb una decisió insòlita: el traspàs de l'educació d'adults al Departament de Benestar. Una mirada històrica podria arribar a la conclusió que el maniqueisme que es va plantejar –paròdia de la lluita entre «el bé» i «el mal»- només va servir per cohesionar el grup minoritari «alternatiu»! i no per transformar la realitat de les escoles d'adults que es veia afectada per un cert clima social de desencís, per noves incorporacions de mestres que no havien viscut la lluita per la creació de les escoles i pel pas del temps i els nous centres d'interès dels mestres. El maniqueisme va afavorir un cert efecte pigmalíó negatiu en una realitat de les escoles d'adults complexa en què mai «el bé» i «el mal» es mostren en estat pur sinó interpenetrats²⁸.

L'Educació d'Adults a Benestar Social (1988-2004): història i sociologia d'unes miopies

Hi ha tres elements que són cabdals en aquest període. El primer seria l'interrogant sobre el propi fet en sí, l'assumpció de competències de l'educació de persones adultes per part d'un Departament o d'un Ministeri que no fos el d'Ensenyament, fet insòlit a tot l'estat espanyol. El segon, el suport que directament els sindicats majoritaris i indirectament alguns partits polítics afins, van donar a la Mesa de l'Educació d'Adults i que va suposar que aquest sector educatiu sortís de la invisibilitat social que normalment l'ha acompanyat. Els sindicats i els partits trencaven així el parèntesi d'indiferència que havia acompanyat la formació d'adults després de l'assumpció de competències per part de la Generalitat. I el tercer

element d'anàlisi, el rang administratiu de Direcció General que va assolir al cap de pocs anys del traspàs, l'any 1993, situació de nou única a tot l'estat. Juntament amb aquest fet, cal valorar l'empremta de la Directora General, Àngela Miquel, que durant tota la quinzena sempre en fou la responsable, primer com a Directora General d'Affers Socials i després com a Directora General de Formació d'Adults.

L'1 d'agost de 1988 el recent creat Departament de Benestar Social assumia per decret²⁹ «les competències i les funcions relatives a la formació permanent d'adults atribuïdes fins el moment al Departament d'Ensenyament». La polèmica estava servida. Es devia el canvi a una concepció assistencialista de l'Educació Bàsica de persones adultes o a un reconeixement de la importància que l'EA (Educació de persones Adultes) havia de tenir en les noves polítiques de Benestar? De fet, el decret de trasllat de competències no explicitava els motius del canvi de Departament, afavorint així qualsevol especulació. Es va haver d'esperar uns quants mesos per trobar una explicació del propi President de la Generalitat³⁰. El dia 19 de maig de 1989, es referia a aquest tema en el discurs de cloenda del Primer Congrés Internacional de Formació d'Adults de Catalunya: «La discussió era si la Formació Permanent d'Adults s'ha d'adscriure a Benestar Social o s'ha de adscriure a Ensenyament. O sigui, si s'ha d'adscriure al que podríem anomenar la línia bàsica de la formació, la formació quant a coneixements, quan a tecnicismes de les persones, o s'ha d'adscriure a aquell Departament del qual en principi hauria d'esperar-se que portés a terme una sèrie d'accions específiques tendents a donar més plenitud de vida personal a la gent. De fet els dos arguments són perfectament vàlids. La veritat és que (...) em va semblar en algun moment que per a la gent de Benestar Social la formació d'adults seria una cosa més centrada en la seva acció, que els apassionaria més i que, en cert sentit, potser se sentirien més compromesos, perquè el Departament d'Ensenyament té ja moltes tasques dins del terreny específic de les seves competències» (Departament de Benestar Social, 1989, p. 319).

A partir d'aquest moment aquesta es va convertir en l'explicació oficial més autoritzada del traspàs. Un raonament que, com es veu, se centra en elements de política o praxis administrativa. Era cert que

l'educació de persones adultes havia tingut poc recorregut al Departament d'Ensenyament, molt ocupat per totes les seves altres responsabilitats. Recordem que no feia gaire que s'havia "devaluat" el rang administratiu de l'educació d'adults de Servei a Secció o Programa. Mesos abans del traspàs de competències el President de la Generalitat havia tingut una entrevista amb el president d'AEPA i Miquel Casanovas, mestre d'adults de Manlleu i expresident de la mateixa entitat, que, a més de plantejar-li la necessitat de bastir un model diferent d'Educació Permanent d'Adults, integral, modular, en centres polivalents d'àmbit territorial, on hi podrien treballar professionals de diferents àmbits educatius, amb contractes diversos, amb el suport de col·laboradors/es i voluntaris/es i centrat en les necessitats formatives globals de les persones adultes del territori, formació acadèmica, laboral, cultural, sanitària, ciutadana..., model que evidentment desbordava el marc del Departament d'Ensenyament, també li havien comunicat la nimietat en què era contemplada l'educació de persones adultes al Departament d'Ensenyament. És l'argument que dona Jordi Pujol: «el Departament d'Ensenyament té ja moltes tasques dins del terreny específic de les seves competències».

Les reaccions al traspàs van ser molt variades. La major part d'elles van mostrar o sorpresa o suspicàcia, o les dues sensacions alhora. La revista Papers en el seu número de desembre de 1988 recull diverses opinions, algunes de molt càustiques. Jaume Carbonell de Cuadernos de Pedagogía³¹ opina que «existeix el perill que l'Educació d'Adults, un fill desatès i marginal en la Conselleria d'Ensenyament, passi a ser un fill orfe i perdut en mans de Benestar Social. En qualsevol cas aquest canvi és una cortina de fum que amaga la incapacitat crònica de l'administració educativa de bastir una política específica, innovadora, digna i eficaç per l'Educació d'Adults» (p. 18). M. Antònia Cardona, professora de l'Escola de Mestres Sant Cugat (UAB) i responsable de pràctiques a les Escoles d'Adults: «Crec, sincerament, que haver passat l'Educació d'Adults de la Conselleria d'Ensenyament a la de Benestar Social tal i com s'ha fet, és un gran error i portarà cua» (p. 11). En el mateix sentit escriu Ignasi Riera, diputat al Parlament de Catalunya i professor d'adults: «Just a l'instant en què Europa revisa el sentit de la formació permanent i de l'ensenyament d'adults... el grup majoritari al Parla-

ment de Catalunya, CIU (...) foragita del Departament d'Ensenyament els cursos per a adults. Potser perquè els considera més una almoïna que no pas un deure. I això, companys és greu!» (p. 13).

No totes les opinions van ser tan negatives. Jaume Botey es va mostrar més prudent i a l'expectativa: «L'hàbit no fa el monjo (...) Segons i com, l'hàbit pot fer el monjo (...) La dependència de les Escoles d'Adults d'aquesta conselleria és per tant també una incògnita» (pp. 12-13). Coincidia amb la postura pragmàtica de l'AEPA que, decebuda de les possibilitats que tenia l'educació de persones adultes a Ensenyament, proposava altres marcs organitzatius com un Institut Català d'Educació d'Adults dependent de Presidència per fer possible la coordinació interdepartamental de la formació bàsica: amb Treball (formació ocupacional), Cultura (català per a adults i accions culturals), Justícia (formació d'adults a les presons), Sanitat (campanyes de salut), Agricultura (escoles agràries), Joventut, etc. i la flexibilitat operativa necessària. Contemplava Benestar Social com un possible pas entremig. No obstant, les atribucions d'assistencialisme i la reivindicació del retorn a Ensenyament van acompanyar gairebé tot el període els manifestos, les proclames, les postures de l'oposició al Parlament de Catalunya, les manifestacions o els articles als diaris. El moviment d'escoles d'adults, la Mesa, molt aviat va fer seves aquestes reivindicacions conjuntament amb els sindicats. Passat el temps, amb la conversa que vaig mantenir amb en Jaume Botey el 2005 recordava d'aquesta manera el traspàs de competències: «El meu record de la Direcció General i de la Directora General és d'una etapa contradictòria. Perquè des d'un punt de vista estructural tots ens vam oposar que Educació d'Adults depengués de serveis socials, per la concepció de paternalisme que significava, d'un sistema no reglat, marginal, de caritat, o el que sigui. Recordo una assemblea molt conflictiva amb ella, aquí a la Farga i al centre Barrades³², amb la gent dient que això no podia ser».

L'anàlisi de la contribució del Departament de Benestar Social a l'educació de persones adultes aporta un grau d'ambivalència i de fugacitat extrema. Examinarem tres aspectes: el desenvolupament de l'estructura legal, l'increment de la visibilitat de la formació d'adults i la relació amb les escoles d'adults. Des del punt de vista legal es va promulgar la Llei de Formació d'Adults³³ que partia d'un con-

cepte holístic d'aquest sector educatiu introduint en el títol preliminar els tres àmbits fonamentals: la formació bàsica, la formació laboral i la formació pel lleure i la cultura. Establia un òrgan coordinador, la Comissió Interdepartamental i un d'assessor, el Consell Assessor. A més, un Programa General "elaborat pel Departament competent en matèria de formació d'adults" (art. 30) que havia d'aprovar el Govern (art. 29). Però com a contrapartida era una llei promoguda per un Departament, el de Benestar Social, de nova creació, amb dificultats per consensuar o imposar coordinacions als altres departaments amb més tradició i pes dins del Govern. La coordinació que proposava la llei es veia com a una intromissió, cosa que va demorar l'arribada de la llei al Parlament i que havia fet també que la figura de l'Institut de Formació d'Adults caigués dels primers projectes de llei. La formació d'adults, amés, és un sector de poca presència als mitjans de comunicació, als programes polítics i a la societat en general. Tot plegat va derivar en què el Programa Interdepartamental acabés sent en gran part un recull sumatori de les accions que els departaments ja feien, que el Consell Assessor, poques vegades presidit pel Conseller, esdevingués un òrgan d'informació de les propostes o les accions realitzades pel Departament i el Programa General tingués poc recorregut.

Només tres anys més tard, el Decret de Centres³⁴ feia que les aigües tornessin a la seva llera. Malgrat la impostació de la lletra del Decret, «són centres de formació d'adults aquells que en exclusiva o no, es desenvolupen activitats en qualsevol dels àmbits definits a l'article 1 de la Llei 3/1991» (Art. 1.1), és a dir, centres de formació bàsica, laboral o pel lleure i la cultura, el Decret només regulava els centres de formació bàsica d'adults, lliscant el concepte «bàsica» cap el purament compensatori.

L'increment de la visibilitat de la formació de persones adultes va ser molt notable: tres congressos internacionals amb presència d'experts reconeguts en el sector i amb la implicació dels Consells Socials de les universitats catalanes; l'organització per encàrrec de la UNESCO de la Conferència Paneuropea sobre l'educació i la formació d'adults, amb la presència de més d'una cinquantena de personalitats polítiques i experts de tota la Unió Europea, entre els quals Mayor Zaragoza, en aquells moments director general de la

UNESCO, Paul Bélanger, director de l'Institut UNESCO per a l'educació ubicat a Hamburg, o Rita Süßmuth, presidenta del parlament alemany, amb el president de la Generalitat a la sessió d'Obertura i Michel Rocard, exprimer ministre de la República Francesa; tots aquest congressos i conferències es van publicar, així com el Programa Interdepartamental en diferents edicions; es van publicar també directoris de centres i aules, el Mapa de la Formació d'Adults, la revista Suport, les publicacions de la col·lecció de llibres del Programa d'Alfabetització i els de totes les assignatures del programa «Graduï's, ara pot», es van editar anualment a partir de 1995 els Premis Rafael Farré³⁵ de narrativa curta en català destinada a promocionar la creació de textos literaris entre els alumnes de formació d'adults, etc.; també es van fer dues exposicions al Palau Robert sobre l'educació d'adults, una, amb el lema "aprendre és la clau de la vida" i una altra, commemorant el 25è aniversari de les escoles d'adults; es van lliurar al Palau de la Música els diplomes a les persones alfabetitzades amb la presència de presentadors de TV3. Si bé tots aquests congressos, actes i publicacions van tenir una alta ressonància institucional, no van servir per arribar a les capes socials diana de l'educació bàsica de persones adultes i van provocar un efecte contrari i de resistència en moltes escoles d'adults, a excepció en algunes d'elles en relació als Premis Rafael Farré i a l'acte de lliurament de diplomes al Palau de la Música.

Moltes escoles d'adults organitzades a la Mesa d'Educació d'Adults van veure tots aquests actes com propagandístics, totalment externs a la seva vida quotidiana, als seus problemes d'infraestructures i laborals no resolts i amb l'espasa de Damocles durant tota la dècada del nou títol de Graduat en Secundària establert per la LOGSE l'any 1990. No hi havia una previsió clara de si l'impartirien les escoles d'adults, quantes, quan, com i amb quin professorat. Actuacions que es podien considerar positives, des d'un punt de vista d'oferir més possibilitats perquè qui ho necessités pogués fer formació bàsica, es van presentar sense tenir en compte les escoles d'adults, i es van mal interpretar: el Programa «Graduï's, ara pot» de 1990, un programa emès per la TV pública de Catalunya per fer possible l'adquisició del Graduat Escolar a distància, o els centres d'autoformació que donaven flexibilitat d'aprenentatge a l'alumnat, o el Programa d'Alfabetització de 1993 que demanava la

col·laboració del voluntariat per arribar a totes les persones analfabetes, tot plegat s'interpretava com un buidatge de contingut de les escoles d'adults, amb la suposada intenció de derivar i fomentar la privatització a través de les entitats sense finalitat de lucre. L'eslògan assistencial sobrevolava totes les proclames y s'enfortí quan es va establir que una de les mesures del Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció (PIRMI) era l'assistència a una escola d'adults. Sense Graduat en Secundària, amb el Graduat Escolar en extinció, el Graduat a distància enfortint-se, els centres d'autoformació, l'alfabetització amb voluntariat i l'assistència obligatòria a les escoles d'adults d'algunes de les persones acollides al PIRMI, el conjunt era un còctel, així presentat, difícil de digerir pels mestres i les mestres d'adults.

Les forces polítiques (i sindicals) oposades a la coalició governant, davant d'un Departament com el de Benestar Social fortament polititzat, van connectar fàcilment amb dirigents de les escoles d'adults que s'havien sentit molestos amb el discurs d'AEPA de situar-los en l'espectre corporatiu i funcionarial. No va ajudar el caràcter poc dialogant del Departament i en concret de la Directora General que amb l'argument que la Mesa no estava constituïda legalment dificultava les reunions negociadores i afavoria indirectament les mobilitzacions. Aquestes, amb totes les formes reivindicatives possibles, van ser constants durant tot el període a Benestar Social: jornades preparatòries, concentracions davant la seu del Departament i al Parlament, ocupació del propi Departament, actes semblants a les altres demarcacions, especialment a la de Girona, manifestos, recollides de signatures, comunicats de premsa, cartes al director,... Van culminar amb una gran manifestació a Barcelona, la més nombrosa de les escoles d'adults, el febrer de 1998. Convocada per la Mesa i encapçalada pels sindicats, dirigents de la Mesa i representants de partits polítics com l'actual síndic de greuges, van assistir entre 3.000 i 30.000 persones segons les fonts. El lema de la manifestació era: «Per la continuïtat de les escoles d'adults: reforma educativa de qualitat, ara!» i «Educació pública d'adults: un dret».

Quan un tema com el de la formació d'adults no és socialment visible, la personalitat dels seus responsables pot ser decisiva si troba un moment històric que els permet actuar i orientar la seva actua-

ció en aspectes o intensitats diferents als esperats. Va ser en part el cas de Juvenal de la Vega, el director tècnic de la *Campaña de Alfabetización* de 1963, de Montserrat Sala i Rafael Farré entre 1981 i 1987 i, en el Departament de Benestar Social, el d'Àngela Miquel, Directora General.

Hem dit que el fet que la responsabilitat de formació d'adults tingués el rang de direcció general³⁶ ha estat insòlit en aquests darrers cinquanta anys tant a Catalunya com a l'estat. Insòlit i, d'alguna manera, casual. Quan inicia el seu camí el Departament de Benestar Social, la formació d'adults depenia d'una subdirecció general dins l'organigrama de la Direcció General d'Afers Social a càrrec d'Àngela Miquel. La mort d'una anciana acollida en una residència de gent gran de Vallvidrera va destapar una situació de tracte inhumà en una de les dependències de la residència. Els mitjans se'n van fer ressò, la fiscalia i els jutjats van intervenir i es van jutjar els responsables. Atès que les residències depenien de la Direcció General d'Afers Socials, al Parlament es va demanar el cessament de la Directora General. El President Pujol la va mantenir en el càrrec, però aprofitant el canvi de legislatura va reestructurar el Departament de Benestar Social³⁷, va desaparèixer la Direcció General d'Afers Socials i es va crear la Direcció General de Formació d'Adults. Al capdavant de la qual sempre va estar Àngela Miquel fins a la seva desaparició com a Direcció General l'any 2004 quan retornen les competències de formació d'adults a Ensenyament. En conseqüència, la personalitat d'Àngela Miquel va marcar les possibilitats de futur de l'educació de persones adultes a Catalunya.

Em comentava un dels subdirectors generals que la directora general tenia una visió àmplia i integradora de l'Educació d'Adults, però no n'era capaç de teixir una xarxa de complicitats. Complicitats que haurien estat absolutament necessàries amb el Departament d'Ensenyament, ja que les escoles d'adults estaven situades en una mena d'esquizofrènia administrativa, orgànicament dependents del Departament d'Ensenyament, funcionalment del de Benestar Social; complicitats necessàries per portar a bon port la Comissió Interdepartamental, per fer operatiu el Consell Assessor, per crear una xarxa de compromisos amb els municipis. «Era una persona –em deia el subdirector general– que entenia, que apos-

tava per donar el màxim relleu a la formació d'adults, però que tenia una posició política dins del govern que la situava en unes condicions fràgils a l'hora d'exercir un lideratge, precisament per les dificultats d'interlocució, i la seva personalitat que tampoc no era la més seductora». Jaume Botey m'ho expressava amb aquesta síntesi: «Com ens va entrar malament, qualsevol cosa que feia l'Àngela Miquel no ens semblava bé. Però la història ha demostrat que qualsevol temps passat va ser millor. Jo valoro de l'Àngela Miquel la voluntat de treball, de ser-hi. Sé d'alguns fets desafortunats, sobretot en relació al tracte arbitrari amb algunes persones o impulsant operacions d'imatge, de congressos, de publicitat, però globalment crec que va intentar consolidar una xarxa que és el que ha quedat, o la que va quedar, es va voler donar un relleu a l'educació d'adults que no havia tingut, em sembla».

He encapçalat el període de Benestar Social amb el títol de "història i sociologia d'unes miopies". Miopies de tots els agents. Si la Direcció General volia donar una nova orientació a la formació d'adults, cosa evident en el primer quinquenni fins el Decret de Centres de 1994, no es podia fer en contra o al marge dels mestres i de les escoles d'adults. El Decret de Centres va ser el cant del cigne d'un concepte nou de centre d'adults, com hem apuntat, centre integral, amb professionals diversos en funció de les necessitats del territori i dels aprenentatges socioculturals, laborals o acadèmics que s'oferissin seguint la Llei. No obstant, es va mantenir la possibilitat de fer tallers a les escoles en línia amb la seva tradició. Les «Instruccions de la Direcció General de Formació d'Adult sobre l'organització i el funcionament de centres i aules de formació d'adults del Departament de Benestar Social per al curs 1994-95», després d'establir que «s'ha de donar prioritat als ensenyaments reglats», continua: «Pel que fa als ensenyaments no reglats, s'hauran de concretar segons les disponibilitats horàries dels mestres de cada centre o aula. En la planificació d'aquests ensenyaments cal tenir en compte la demanda i l'oferta formativa que es desenvolupen en el barri o municipi per tal d'evitar duplicitats» (Arxiu particular). L'aparentment poca atenció i poca predisposició de la Direcció General per cercar el compromís de les escoles d'adults en els nous plantejaments o, si més no, establir una certa sintonia -Llei, «Graduï's, ara pot!», Programa d'Alfabetització, congressos,...- va pro-

vocar que, d'alguna manera, les escoles funcionessin amb un cert distanciament, amb certa autonomia, amb les avantatges i inconvenients que aquesta situació pot comportar per un servei públic.

Inèrcia i miopia de les escoles d'adults i de la Mesa. Era una ocasió de sortir de la invisibilitat, de plantejar un nou estatus més enllà de la segona oportunitat educativa, que necessàriament i per l'experiència del decenni anterior en l'estructura organitzativa del Departament d'Ensenyament portava a un lloc molt subaltern i quasi ignorat. Miopia de la Mesa. Però miopia també d'AEPA que denunciant el corporativisme i funcionarització de la majoria de mestres, fent gala de superioritat moral, ajudava a aglutinar el professorat molest per l'atribució negativa que molts consideraven infundada. Anunciava una profecia autocomplerta, sense analitzar els fenòmens complexos del canvi de clima social, els canvis personals de molt professorat, el menysteniment de la Direcció General, els rebuigs que aquesta situació estava causant, i la intempèrie provocada per un títol que s'acabava, el Graduat Escolar, i un de nou, el Graduat en Secundària³⁸, que no se sabia ni com ni quan arribaria, ni si arribaria a totes les aules i centres. AEPA anunciava, doncs, un mal futur per al conjunt sense intentar fer res efectiu i empàtic per transformar-lo, tret de les proclames, ni organitzar les possibles accions per capgirar-lo. Raó teòrica que no esdevenia raó pràctica. O intentant com a raó pràctica, enfortir el seu propi paradigma com a far de navegants. A partir de 1994 va prioritzar potenciar les associacions culturals de participants, primer a través d'una «Coordinadora d'associacions i col·lectius d'educació de persones adultes en defensa d'un model democràtic i popular i en contra de l'actual tendència a burocratitzar i academitzar l'educació de persones adultes per part d'un sector important dels professionals funcionaris» (Coordinadora d'Educació de Persones Adultes, 1994, p. 21). La Coordinadora va adquirir forma legal com a FACEPA (Federació d'Associacions Culturals d'Educació de persones adultes) que en el Fòrum d'Agents Socials de Barcelona (1996), en el que va participar activament en Jaume Botey, va començar a gestar la «Carta dels Drets dels Participants».

Miopia estructural de les federacions d'ensenyament dels sindicats, que defensant els drets legítims dels treballadors de l'ensenyament

d'adults no es preocupaven d'impulsar, alhora, aires de renovació estructural als centres per fer-los més pròxims a tots els altres treballadors i a tota la població jove o adulta necessitada de formació bàsica. Imbricats amb els sindicats, els partits polítics de l'oposició, poc preocupats per la formació de la població adulta³⁹, exceptuant persones aïllades que hi van ser-hi, van aprofitar el traspàs de competències de la formació d'adults a Benestar Social/Benestar i Família com un element més per segar l'herba sota la coalició governant –postura lícita en una democràcia–, sense tenir una alternativa de formació diferent per a tota la ciutadania –carència inexcusable.

Miopia segons el DIEC es sinònim de curtedat de vista. L'apartat següent dona constància de la curtedat dels que demanaven passar a Ensenyament, però alhora situa en aquesta breu història, l'educació de persones adultes incapaç de navegar entre «Escil·la i Caribddis». Tal vegada no només aquesta microhistòria, sinó tota la història sigui en gran part història i sociologia d'unes miopies atesa la complexitat de la societat en la seva dinàmica i de cadascuna de les persones. Quantes van preveure la implosió de la URSS, la crisi financera del 2008, la pandèmia o la guerra d'Ucraïna?

El retorn a Ensenyament: retorn gradual al passat

Els resultats de les eleccions legislatives de novembre de 2003 va permetre que per acord de govern entre el PSC, ERC i ICV-EUiA, el 15 de desembre de 2003 Pascual Margall fos investit president de la Generalitat de Catalunya al davant d'un govern tripartit amb partits que fins llavors estaven a l'oposició. El 29 de desembre del mateix any va ser cessada com a directora general Àngela Miquel⁴⁰ i l'11 de maig de 2004⁴¹ les competències de l'educació de persones adultes van retornar al Departament d'Educació, a la Direcció General de Formació Professional i Educació Permanent. Per les actuacions preses es pot inferir que hi havia dues sensacions a la nova Direcció General, prèvies a les seves actuacions. La primera, que l'educació de persones adultes a l'etapa de Benestar Social/Benestar i Família havia estat un desgavell. Hem parlat d'una notable autonomia sobrevinguda dels centres i aules, fruit d'una certa

consideració en segon pla de les escoles d'adults per part de la Direcció General de Formació d'Adults. Hem manllevat la paraula «desgavell» d'un escrit de la Mesa del 26 de maig de 2005 dirigit al president de la Generalitat Pasqual Maragall en el que es queixen que «s'està incomplint el protocol signat entre la Conselleria d'Educació i els sindicats, tot atemptant contra l'educació pública de persones adultes tal com defensaven (vostès i nosaltres) quan vostès eren a l'oposició. Quedava molt clar, segons els document i declaracions de la Conselleria d'Educació, que era un curs de transició, que serviria per posar ordre al desgavell provocat pels 17 anys a Benestar i Família»⁴². Davant d'un desgavell o d'un sector que segons la Consellera s'ha rebut "molt desordenat" (Europa Press, 28/04/2005) calia posar ordre: reglamentar i homogeneïtzar l'oferta educativa, determinar el procés de matriculació, controlar horaris, definir plantilles, etc. El subdirector general va començar a visitar escoles: «des de la subdirecció general de formació de persones adultes s'han fet visites de treball a gairebé un centenar de centres i aules que han estat la base de projectes de futur» (Arxiu Jaume Botey), segons carta del Director General al professorat el 2 de juny del 2005.

La segona sensació o més aviat la segona decisió presa, va ser desmantellar l'organigrama heretat de Benestar Social que, atès que la formació d'Adults era una Direcció General, constava d'una Subdirecció, Coordinació d'Inspecció, Caps de Serveis, Seccions i Negociats propis, i subsumir tot aquest aparell administratiu en l'organigrama genèric del Departament. Era una decisió lògica, ja que es partia del concepte tradicional d'educació de persones adultes, és a dir, vertebrada i justificada pel fet de ser una segona oportunitat de l'educació primària i secundària⁴³ amb afegitons. En aquest procés, primer es va reduir la plantilla de la Direcció General de Formació d'Adults en gairebé la meitat del personal i, finalment, tres anys més tard es va suprimir la Subdirecció General de Formació de Persones Adultes, el Servei de Gestió de formació de persones adultes, el Servei de Gestió Econòmica i Administrativa, el de Planificació, la Secció d'Estudis i Recursos, la Secció de Gestió Acadèmica dels Centres i la Responsable d'Innovació⁴⁴. El rang administratiu de l'educació de persones adultes va quedar reduït a un Servei –com en els primers vuitanta– dependent de la Direcció General de Formació Professio-

nal en un principi, més endavant d'Ensenyaments Secundaris i en l'actualitat, el «Servei d'Educació al Llarg de la Vida» depèn de la Subdirecció General d'Ordenació Curricular, dins la Direcció General d'Innovació, Digitalització i Currículum. També va caure, ja en un principi, de la denominació de la Direcció General de Formació Professional l'afegit i Educació Permanent, i es va transformar en Ensenyaments Professionals, Artístics i Especialitzats.

Tampoc en el perjudici compensatori hi cabien ni un Consell Assessor de Formació d'Adults (ja existia un Consell Escolar), ni una Comissió Interdepartamental; el propi Departament d'Educació ja tenia les seves estructures de relació interdepartamental. Per obviar aquest dos organismes, Consell i Comissió, calia derogar la Llei de Formació d'Adults que establí en les normatives posteriors el seu ritme de reunions. Segons la carta del Director General ja citada, en què es feia una relació de tot el que s'havia fet durant el primer any del retorn: «Estem a les acaballes del primer curs en què la formació de persones adultes ha retornat al Departament d'Educació (...) S'ha iniciat el procés d'elaboració d'una nova llei que substituirà la vigent Llei de Formació d'Adults de 1991» (Arxiu Jaume Botey). La nova llei no va prosperar (intuïm que per establir una normativa de segona oportunitat de primària i secundària no es va creure oportú plantejar una llei), no va prosperar tampoc un esborrany de la LEC de 2009 en el que es contemplava una disposició addicional de supressió de la Llei de Formació d'Adults. El sector que encara considerava i considera la Llei de Formació d'Adults de 1991 com un punt de partida vàlid en una concepció diferent i alternativa de la formació de persones adultes, va fer pressions argumentades a la Comissió corresponent del Parlament en contra de la supressió de la Llei de 1991. Per tant, ni nova llei de formació de persones adultes, ni supressió de l'anterior. Des de l'Administració educativa s'ha optat simplement per incomplir la llei de 1991 al menys en el que té a veure amb el Consell Assessor, la Comissió Interdepartamental i el Programa General.

A la mentalitat de «segona oportunitat» de la primària i/o la secundària no cursades o no cursades amb èxit «en el seu moment», hi cap amb dificultat el concepte de l'especificitat de l'educació de persones adultes. Amb aquesta mentalitat prima repetir els con-

tinguts de primària i secundària amb les adaptacions necessàries: adaptacions, no especificitat. Com si els aspectes laborals, familiars, de salut, disponibilitat horària, preocupacions, afeccions, pressions socials, prejudicis adquirits,... de les persones adultes no fossin gaire diferents dels de la infància i l'adolescència; com si aquests aspectes sociològics no deixessin la seva empremta en la psicologia adulta en situació d'aprenentatge: motivació, atenció, possible baixa autoestima en l'aspecte dels aprenentatges acadèmics..., ignorant que sociologia i psicologia evolutiva en l'edat jove i adulta feia temps que havien construït una branca específica de la pedagogia anomenada andragogia o teoria de l'aprenentatge de les persones joves i adultes. Un escrit de l'any 2005 dels centres d'Adults de Santa Coloma de Gramenet dirigit a la Direcció General de Formació Professional, titulat *En defensa de l'educació d'adults pública*, protesta per aquesta ignorància: «La raó d'aquest document es posar de manifest el nostre descontent i desacord amb les últimes decisions del Departament d'Educació al deixar de banda l'especificitat de la formació d'adults, reconeguda a la llei de formació de les persones adultes 3/1991 del 18 de març. Desafortunadament, les bones intencions del principi no es corresponen amb els resultats de les reunions. No s'ha reconegut l'especificitat de adults i per tant la formació d'adults es dilueix entre l'etapa de primària i secundària, afectant tant l'organització de les Escoles com les plantilles del professorat. Aquesta situació suposa un pas enrere en les expectatives creades» (Arxiu Jaume Botey)

Vaig ser testimoni d'aquesta incomprensió sobre l'especificitat, com si parlar d'especificitat de l'educació de persones adultes fos obrir la porta a reivindicacions de privilegis laborals. L'any 2005 la Fundació Bofill va demanar una reunió a la consellera d'Educació per presentar-li el treball *Propostes sobre la formació de persones adultes a Catalunya per afavorir la participació i evitar la desigualtat*. A la reunió hi eren la consellera, el Director General de Formació Professional i Educació Permanent, una representant de la Fundació Bofill i els autors del treball. Quan va sortir el tema de l'especificitat de l'educació de persones adultes, el Director General es va aixecar i visiblement nerviós preguntava quina especificitat!, quina especificitat! Anys més tard en una amable conversa amb la que va ser l'última Subdirectora General de Formació d'Adults al Departament

ment d'Educació em confessava que a ella mai ningú li havia explicat prou bé que l'educació de persones adultes hauria de requerir una formació prèvia específica en psicopedagogia adulta.

La Mesa, en un nou escrit de 2005 titulat *L'educació de persones adultes en perill*, denuncia que les reivindicacions que feien quan es depenia de Benestar i Família s'estan incomplint i en concret, les d'un *Manifest en Defensa del dret a l'Educació Pública de les persones Adultes al llarg de la vida*, que havia promogut l'any 2002 i que va ser signat en aquell moment per molts dels consellers del nou govern de la Generalitat, entre d'altres la consellera d'Educació. A aquests consellers els demanen una mica de decència: «És evident que una cosa és estar a l'oposició i l'altra està al Govern de la Generalitat de Catalunya, però per decència política demanem als signants d'aquesta carta i als seus partits polítics el compliment del que van donar suport, defensar i signar quan es trobaven a l'oposició» (Arxiu Jaume Botey). Per tots aquests incompliments el 28 d'abril es va «fer una concentració davant del Parlament de Catalunya lliurant més de 6.000 signatures del professorat i alumnat» (Ib.) i el 18 de maig es va fer una vaga de professorat. El professorat es va tancar al Departament fins que van ser rebuts per la directora general de Recursos Humans i el director general de Formació Professional i Educació Permanent. Les reivindicacions es basaven fonamentalment en el compliment del Protocol de Negociació immediatament posterior al traspàs al Departament d'Educació, l'estabilització de la plantilla i més recursos. Finalment, es va arribar a un acord amb la Conselleria⁴⁵ que va significar una certa pacificació laboral del sector amb objectius poc ambiciosos: aconseguir el 2015 que «el 3% [!] de la població adulta que no ha acabat els estudis obligatoris estigui matriculada en una escola d'Educació de Persones Adultes» (Preàmbul de l'Annex de l'Acord de Govern). La posada en funcionament de l'estructura piramidal de Juntes de directors de centres i coordinadors d'aulas i les Juntes territorials va fer que la Mesa entrés en *stand by* durant molts anys.

Parlant amb en Jaume Botey d'aquesta desídia del Departament en el tema de l'educació de persones adultes em comentava: «Perquè significa l'esforç de prioritzar una cosa que socialment no està prioritzada i, en conseqüència suposa no prioritzar-ne d'altres que so-

vint donen més rendibilitat electoral (...) No hi ha hagut cap impuls des de les polítiques públiques per estimular polítiques de creixement personal. Fins i tot la prioritat per l'ensenyament s'ha limitat a l'estructura, a les pedres, però ni als espais de cultura que serien els *cosins germans*, teatre, música, art, història de la ciutat, educació física, no, l'educació reglamentada de dins de l'escola, no l'educació de lectura, del cine, d'espais per dones, espais molt interseccionats amb educació d'adults pròpiament dita, no hi ha hagut interès. Es promou teatre, musica, art d'elit».

Per la seva banda, el conglomerat d'associacions al voltant d'AEPA va insistir en la promoció dels participants en la EDA (Educació Democràtica de persones Adultes). Fins l'any 2008 va organitzar nou *Congressos de Persones Participants en Alfabetització*, cinc *Congressos de Tertúlies Literàries Dialògiques* i tres *Trijornades*, unes jornades de tres dies on col·laboraven professorat universitari, educadors/educadores de persones adultes i participants. El model publicitat d'educació de persones adultes alternativa era l'escola d'adults de la Verneda. Des de la seva constitució com a tal, de la mateixa manera que a la majoria d'escoles d'adults en un principi, feien les classes i organitzaven l'escola conjuntament els mestres funcionaris, les persones contractades per les associacions Heura i Àgora nascudes en el sí de l'escola, i un voluntariat molt nombrós. No sempre la convivència entre personal funcionari, contractat i voluntariat va ser fluïda. El setembre de 1994 sis dels funcionaris dels vuit que n'hi havia van ser forçats per la Directora General a deixar l'escola degut a les friccions amb les associacions de l'escola. L'any 2009 el Departament d'Educació va separar l'AFA La Verneda de la Generalitat (dos anys més tard esdevindrà CFA) situant-la en un local propi i diferent del de La Verneda-Sant Martí i desplaçant a aquest nou local els funcionaris. En conseqüència, la formació establerta pel Departament d'Ensenyament és impartida totalment pel funcionariat i l'Escola de persones adultes La Verneda-Sant Martí esdevé una associació, l'EDA Verneda, que continua impartint classes, sense poder fer avaluació contínua en aquells ensenyaments que condueixen a un títol del sistema educatiu.

Breus apunts de futur

Invisibilitat social. Li preguntava al Jaume Botey quina imatge tenia de les escoles d'adults. I em deia: «Que no existeixen, que han desaparegut del mapa i que no hi ha política d'això. Aquesta és la meua imatge, per tant és la imatge des del desconeixement, que segurament és culpa meua també, però allò de que l'escola d'adults munta, de que l'escola d'adults fa, que l'escola d'adults intervé...» La necessitat de les escoles d'adults, la necessitat d'una ciutadania formada en competències bàsiques, és invisible als mitjans de comunicació (excepte en moments molt puntuals), està quasi absent dels programes electorals, de l'educació universitària i de les preocupacions socials. És una invisibilitat inveterada a partir de la transició. Durant la transició l'analfabetisme i la manca de cultura acadèmica de sectors importants de la població es veia com una conseqüència de la dictadura. Era un problema social. Progressivament, amb el pensament neoliberal ha passat a ser un problema individual, no de la societat. Problema individual que l'individu ha de solucionar amb el seu esforç. Per tant, proclamar el dret a l'educació de persones adultes és un discurs gairebé estèril socialment. Cal parlar i insistir en les repercussions de la manca de formació bàsica: en el risc d'exclusió social, en l'atur, en la salut pública (obesitat infantil,...), en la inclusió escolar, en l'abandonament escolar, en la participació social, en la participació en les eleccions, en la desconfiança vers la societat, en la possible deriva populista,...⁴⁶

Invisibilitat administrativa. Com hem assenyalat, l'alumnat dels Centres de Formació d'Adults representen menys d'un 5% del total de l'alumnat que depèn del Departament d'Ensenyament i el professorat menys d'un 2%; la responsabilitat dels CFA recau en un Servei entre una cinquantena de serveis del Departament. Un Servei pot proposar mesures, però no té capacitat de decisió. Mentre escric aquestes línies el Departament, davant la manca de places de FP, ha decidit que primer es matriculin els alumnes que acabin l'ESO després del 4t curs en un IES o similar i, si sobren places, l'alumnat dels CFA amb la mateixa titulació⁴⁷. Una decisió que reforça la idea del menysteniment administratiu. Hi ha, a més, una circumstància afegida que accentua l'apatia administrativa i pública: la si-

tuació social d'algunes de les persones que assisteixen a un CFA i el caràcter de formació voluntària de totes difícilment farà que de forma multitudinària surtin al carrer a reivindicar millores; difícilment ho farà un professorat reduït i dispers.

Indefinició d'objectius. Al llarg de la història d'aquests cinquanta anys les escoles de persones adultes, a més de possibilitar els coneixements i les titulacions acadèmicament bàsiques, han fet una oferta educativa àmplia i dispar, reconeguda o permesa oficialment fins l'any 2006: fotografia, ceràmica, cistelleria, activitats artístiques, pintura, manualitats, tallers de música, de teatre, de tall i confecció, d'escacs, tallers de psicologia o autoestima, de poesia, tècniques d'estudi, comunicació oral, dietètica i nutrició, cuina i nutrició natural, ioga, expressió corporal, massatge, sensibilització i relaxació corporal, com buscar feina; introducció als remeis casolans, iniciació a la cultura àrab, iniciació a la jardineria, introducció a l'astronomia o a la grafologia, mecanografia, sortides culturals, economia i comptabilitat... A partir de 2006 tots aquests tallers han quedat relegats a les associacions d'alumnes, on són, i s'ha introduït el COMPETIC (ensenyaments d'informàtica a la formació d'adults) i les llengües, català, castellà i llengües estrangeres, fonamentalment l'anglès. Algunes d'aquestes ofertes es dupliquen en alguns dels seus nivells: el català també l'ofereixen els Consorcis per a la Normalització Lingüística i les llengües les Escoles Oficials d'Idiomes. Sembla que hi ha un interrogant fonamental per resoldre i que la inèrcia de la segona oportunitat ha impedit mentalment plantejar-lo: què ha d'oferir una escola de persones adultes? Quina és la seva missió, què ha de fer? Amb alguna entitat com la Troca de Sants, en la que, en el seu inici, també va col·laborar en Jaume Botey, hem començat a treballar el concepte de formació en competències bàsiques per a la vida: acadèmiques, personals, socials i ciutadanes. El desenvolupament d'aquest concepte porta necessàriament a flexibilitzar l'oferta en funció de l'entorn i obligaria a un treball en xarxa per no duplicar serveis i multiplicar els efectes de la formació.

La via municipal. És una via oberta en molts països europeus. Caldria començar a plantejar la possibilitat que les competències i el finançament de la formació d'adults fossin transferits als municipis i

districtes a les grans ciutats. Quan li vaig preguntar fa set anys a en Jaume Botey quin hauria de ser el model actual d'escola de persones adultes em va contestar: «En aquest moment jo faria una opció clarament municipal i oberta, allò que dèiem de la ciutat educadora. Hauria de tenir centre propi, edifici, no diluït en els altres centres. Amb una connexió institucional, no només voluntària, amb els centres de bàsica i, per tant, també amb les altres institucions de caràcter cultural de música, cine, teatre, art, museus, història. I pel moment de crisi d'ara amb una connexió directe amb els serveis socials, pels temes de la immigració recent, de l'atur, i el problema de la llengua». Evidentment la Generalitat hauria de controlar que l'oferta arribés amb qualitat a tot el territori. Tanmateix, la municipalització total planteja seriosos problemes que caldria preveure i resoldre d'antuvi. Els planteja Ramon Paraiso⁴⁸ a un article del *Diari de l'Educació*. Problemes no impossibles de solucionar. En canvi, el que l'experiència de cinquanta anys indica amb seguretat a Catalunya (i a la resta de l'estat) és que la situació actual de les escoles d'adults, el seu encaix administratiu, la indefinició del seu horitzó no inviten a l'entusiasme, malgrat el meritori esforç de la major part del seu professorat.

Estabilitzar l'oferta social. Allà on no estan arribant els CFA per raons diverses en la seva oferta de competències bàsiques⁴⁹, estan arribant les entitats socials sense finalitat de lucre amb una presència notable i estable en el temps i, la gran majoria d'elles, subvencionades amb fons públics. Fan un servei públic i gratuït amb fons principalment públics. Caldria obrir una perspectiva més àmplia del concepte de "lo" públic que comencés per un reconeixement i avaluació de la realitat, que continués per superar les incerteses econòmiques permanents i la precarietat enquistada a les entitats. Servei públic i gratuït, amb fons públics pressupostats i control de les seves actuacions.

NOTES

1. Quan la preocupació és la comparació numèrica amb altres països de l'entorn, en els anys seixanta l'alfabetització, en l'actualitat per exemple, l'abandonament escolar, hi ha el perill d'arbitrar mesures de quantitat en detriment de la qualitat, que sempre obté resultats a més llarg termini. A la campanya d'alfabetització de 1963 són emblemàtiques les paraules sovint citades de l'Inspector en Cap de Galícia, Don Pedro Casellas, dirigides als mestres alfabetitzadors el 1964: *Sabemos que no vais a hacer absolutamente nada, pero la Unesco nos exige cifras, mandad cifras* (SEPT, 1980, p. 11). O el cas d'una jove «militant obrera» que l'any 1971 per poder entrar a una fàbrica en un lloc de treball sense qualificació laboral li exigien el Certificat d'Escolaritat. Ella tenia el quart i revàlida de l'època, però amb el batxillerat no l'haurien admès en el lloc de treball perquè hauria aixecat sospites de «revolucionària». Va anar a la Pl. Espanya de Barcelona a fer l'examen per obtenir el certificat d'alfabetitzada. Era una sala d'actes amb unes 200 persones i gent dreta. Els van donar un full per omplir amb preguntes i els van dir: «els que sàpiguen escriure que posin a la pregunta 1 tal cosa, a la 2 tal,...» i així fins omplir tot l'examen. «I els que no sàpiguen escriure que es quedin que els ajudarem a omplir l'examen».

2. Decret 2123/1963, de 24 de juliol *por el que se crean Escuelas especiales para la alfabetización de adultos*. (BOE 211, 3/09/1963)

3. Ordre del 19 de gener de 1963 *por la que se convocan oposiciones libres a ingreso en el Magisterio Nacional Primario para la provisión de 14.000 plazas*. (BOE 18, 21/01/1963)

4. Ordre del 5 de juliol de 1973 *por la que se suprimen la totalidad de las escuelas especiales para la Alfabetización de Adultos*. (BOE 165, 11/07/1973)

5. El nom «escola popular» no va ser usual a Catalunya. La majoria s'anomenaven «escoles d'adults». L'he fet servir aquí per distingir-les de les escoles d'adults oficials un cop aconseguen que l'Administració els atorgui mestres.

6. *En la situación actual –sin protección oficial ninguna– pretender llevar adelante una escuela de Alfabetización de Adultos resulta una empresa poco menos que inaudita*. (Botey, J. i Romans M. M., 1977, p. 29)

7. He preferit parlar d'escoles oficials i no d'escoles públiques, perquè el concepte "públic" crec que té unes connotacions de resposta educativa a les necessitats de la població, especialment la més vulnerable, que poden no

donar-se en algunes escoles oficials, i, en canvi, pot ser atribuït d'associacions jurídicament privades sense finalitat de lucre

8. És un tema recurrent en qualsevol dels nivells i àmbits de formació de persones joves i adultes, sigui alfabetització, formació ocupacional o ensenyaments universitaris. Als i a les professionals de la formació se'ls exigeix conèixer la matèria, no s'exigeix prèviament formació psicopedagògica específica, saber-la ensenyar a persones adultes.

9. Ens referim fonamentalment en aquest capítol a les escoles de persones adultes de la conurbació de Barcelona pel seu pes demogràfic en el conjunt de Catalunya. Però cal no oblidar el moviment de les comarques gironines, amb una aportació crítica i personal molt important, amb el que Jaume Botey va tenir una intensa relació. La presència de Tarragona, Lleida i comarques sempre ha estat menor en el conjunt, tot i que significatiu en alguns aspectes.

10 En Jaume Botey i jo mateix escrivíem l'any 1987: «si pretenem fer una reflexió sobre el passat, és perquè creiem que, avui, encara és més oportuna perquè els canvis produïts a Catalunya durant els últims anys poden posar en perill aquella concepció de l'educació d'adults com a instrument de transformació social» (p. 33). Aquell perill expressat fa 35 anys sovint ha esdevingut realitat

11. Cal recordar l'ofici desaparegut d'amanuense, escrivà o memoria-lista que a les seves casetes de fusta escrivien les cartes de les persones analfabetes o els ajudaven a omplir o entendre impresos oficials. Aquest ofici va existir a la via pública fins ben entrada la segona meitat del segle passat.

12. Una anècdota personal pot il·lustrar aquest clima d'il·lusió pel canvi. El dictador va morir el 20 de novembre de 1975. Dies abans vaig anar a comprar una ampolla de cava a una bodega pròxima no recordo amb quin motiu. Anava pel carrer amb l'ampolla a la mà i em creuo amb un desconegut que em pregunta, «ja s'ha mort?».

13. Des de la reinstauració de la Generalitat el Departament s'ha anomenat d'Ensenyament 34 anys i només 11 d'Educació. Mantindré el nom majoritari de Departament d'Ensenyament en qualsevol de les legislatures.

14. Cal dir, que molts ajuntaments van mantenir o van crear posteriorment escoles municipals d'adults sota la seva dependència exclusiva i responent a necessitats locals de formació bàsica no cobertes per la Generalitat.

15. Es va aconseguir passar de 32 mestres el 1975 a 165 abans dels traspassos a la Generalitat, arribant a 274 el curs 1981-82, segons un resum del tríptic de presentació de l'Associació AEPA (1983).

16. A molts països del nostre entorn la formació d'adults / formació permanent no depèn del Departament d'Ensenyament. V. Flecha Ramon. Educación de personas adultas (pp. 25-29).

17. Hi ha una dada objectiva que ens permet entendre aquesta minimització: el professorat de les escoles de persones adultes no arriba al 2% del total del professorat del Departament i l'alumnat al 5%, amb un element important colateral que pot determinar les decisions de les administracions públiques, en aquests moments la capacitat de mobilització al carrer de l'alumnat adult tendeix a zero.

18. Torna, segons el DIEC, «Quan una mercaderia que es ven a pes no arriba exactament al pes demanat, allò que s'hi afegeix perquè acabi de fer el pes».

19. Parlament de Catalunya. DIARI DE SESSIONS /P-Núm. 137 / SESSIÓ PLENÀRIA Núm. 70.3 / 27 maig 1983, p. 4263 (El subratllat és nostre).

20. Parlament de Catalunya. DIARI DE SESSIONS /P-Núm. 138 / SESSIÓ PLENÀRIA Núm. 71 / 15 juny 1983, p. 4301 (el subratllat és nostre).

21. Com hem dit, se segueix el mateix marc conceptual de la Campanya d'Alfabetització de 1963. Només cal recordar el Decret de 1963 *por la que se crean escuelas especiales para alfabetización de adultos: Para llevar a cabo la campaña de lucha contra el analfabetismo acordado por el Gobierno se necesita estructurar el régimen de las Escuelas y del Magisterio Nacional Primario. Decreto 2123/1963, de 24 de julio por el que se crean Escuelas especiales para la alfabetización de adultos. (BOE 211, 3/09/1963)* [el subratllat és nostre].

22. ORDRE de 17 de març de 1981, assignant a la Direcció General d'Ensenyament Primari les funcions corresponents a l'educació permanent d'adults. (DOGC 121, 15/04/1981).

23. DECRET 181/1981, de 2 de juliol, estructurant el Servei Tècnic d'Inspecció d'Educació Bàsica (DOGC 142, 15/07/1981).

24. Arxiu de Montserrat Sala (Mestra d'adults, inspectora i Cap de Servei d'Educació d'Adults de 1982 a 1987). Subratllem d'aquesta proposta l'orientació psicopedagògica, la informació cultural i laboral, l'orientació pro-

fessional i el foment d'activitats socioculturals en el marc de l'Educació Permanent d'Adults.

25. Rafael Farré, va participar en la campanya d'alfabetització sandinista a Nicaragua com a mestre alfabetitzador del 2 març fins el 6 de setembre de l'any 1980. Va ser convidat per el govern de Nicaragua, amb motiu de la celebració del triomf sandinista, al juliol de 1982.

26. DECRET 340/1982, de 30 de setembre, pel qual es reestructura el Servei Tècnic d'Inspecció de la Direcció General d'Ensenyament Primari i es crea per desdoblament d'aquest, el Servei de Formació Permanent d'Adults. (DOGC 267, 15/10/1982).

27. DECRET 13/1987, de 29 de gener, pel qual es desplega la reestructuració del Departament d'Ensenyament. (DOGC 799, 4/02/1987) i ORDRE de 6 d'abril de 1987, per la qual s'adapten les Seccions i els Negociats dels Serveis centrals del Departament d'Ensenyament a la nova estructuració i s'aprova la descripció de les seves funcions, així com les dels Serveis i les Subdireccions creats pel Decret 13/1987 (DOGC 838, 13/05/1987).

28. Personalment vaig participar en tota aquesta història i no em situo al marge dels propis judicis erronis del moment que, tanmateix, intento contemplar amb benevolència, però alhora amb el rigor de la interpretació històrica sense cap relativisme intencional. V. Carr, E. H. (2010). *¿Qué es la historia?* Barcelona: Ariel, p. 81.

29. DECRET 186/1988, d'1 d'agost, pel qual el Departament de Benestar Social assumeix les competències sobre formació permanent d'adults. (DOG 1030, 12 /08/1988). V. Formariz, A. (1994). «Política autonómica de educación de adultos: Cataluña». A Requejo, A. (Coord), *Política de educación de adultos* (pp. 219-278). Santiago de Compostela: Tórculo Edicions

30. El President de la Generalitat era Jordi Pujol. El juliol de 2014, va confessar públicament –«la deixa de l'avi Florenci»– que havia sostret durant anys a la fiscalitat un capital transferint-lo a un tercer país. A partir d'aquest fet la seva credibilitat ha quedat en entredit. M'ha semblat, no obstant, des del punt de vista històric, tractar la seva personalitat com era considerada pels diferents actors abans de «la deixa».

31. Recollim en aquest paràgraf la presentació personal que acompanya a la revista *Papers* la signatura de les persones esmentades.

32. L'assemblea a la que es refereix va ser convocada per AEPA l'1 d'octubre de 1988 a l'Hospitalet perquè l'Administració expliqués els motius i les

condicions del traspàs. A la taula eren presents Àngela Miquel, Directora General d'Afers Socials de qui depenia l'educació d'adults al nou departament, Ramon Juncosa, el Director General d'Ordenació Educativa i Innovació de qui havia depès fins el mes d'agost, el president d'AEPA, Alfons Formariz, i Francesc Imbernon professor de la Facultat de Pedagogia com a moderador. Va aixecar molta expectació i amb la presència dels sindicats va ser el punt de partida de la Mesa de l'Educació d'Adults.

33. LLEI 3/1991, de 18 de març, de formació d'adults (DOGC 1424, 27/03/1991).

34. DECRET 72/1994, de 6 d'abril, pel qual es regulen els centres de formació d'adults (DOGC 1884, 15/04/1994).

35. Ja hem vist que Rafael Farré havia estat mestre d'adults, havia col·laborat amb en Jaume Botey quan va ser regidor a l'Hospitalet, va anar a Nicaragua a col·laborar en la *Campaña de Alfabetización*, a la tornada va tenir un càrrec de responsabilitat al Servei d'adults d'Ensenyament i quan va morir era Cap de Servei de la Direcció General de Formació d'Adults. El primer premi es va lliurar a l'auditori del Palau de la Generalitat.

36. La capacitat econòmica, de decisió i d'orientació d'una Direcció General, és inexistent en els rangs administratius inferiors.

37. Decret 192/1993 de 27 de juliol, de reestructuració del Departament de Benestar Social (DOGC 1780, 6/08/1993).

38. El Graduat en Secundària quan es va poder impartir a les escoles de persones adultes va suposar un cert terrabastall. Hem parlat que en molts casos els mestres que havien buscat locals, inventat metodologies i materials tenien un cert sentit de propietat de les escoles. El Graduat en Secundària va suposar l'arribada de professorat en la seva majoria extern, amb millors condicions laborals i un estatus *superior*, llicenciats. No sempre va ser harmònic l'acoblament. Ni en aquell moment, ni encara ara.

39. Per confirmar aquesta afirmació és suficient la lectura dels programes electorals de tots els partits. El tema de la formació al llarg de la vida en el conjunt dels programes no ocupa ni el 5% dels seus continguts. La formació bàsica, objecte d'aquest capítol, un 1% aproximadament.

40. DECRET 379/2003, de 29 de desembre, de cessament de la senyora Àngela Miquel i Anglarill com a directora general de Formació d'Adults del Departament de Benestar i Família (DOGC 4041, 2/01/2004).

41. DECRET 282/2004, d'11 de maig, de reestructuració parcial dels departaments d'Ensenyament i de Benestar i Família (DOGC 4132, 13/05/04).
42. A la conversa ja citada que vaig tenir amb en Jaume Botey em va fer a mans uns quants documents que citaré com *arxiu Jaume Botey*.
43. En el Document del Departament d'Educació, *Aspectes generals sobre el projecte de nou currículum de formació instrumental* de l'1 d'abril de 2022, es pot llegir, «Aquests ensenyaments permeten assolir unes competències mínimes, equiparables a les dels estudis d'educació primària» [El subratllat és nostre].
44. Decret 269/2007 d'11 de desembre de reestructuració del Departament d'Educació (DOGC 5028, 13/12/2007).
45. ACORD GOV/232/2006, de 27 de desembre, en relació amb les condicions laborals del professorat d'educació de persones adultes acordades a la Mesa Sectorial de negociació del personal docent no universitari de la Generalitat de Catalunya. (DOGC 4806, 24/01/2007).
46. No hi ha espai per justificar totes aquestes afirmacions amb les estadístiques pertinents.
47. *Alumnes de segona* titulava *El Punt Avui* (2/05/2022) en l'edició de Girona. <https://www.elpuntavui.cat/opinio/article/2132930-alumnes-de-segona.html?ItemId=2791> (consulta 19/05/2022).
48. Paraíso, R. (4 de maig de 2022). Cap a una municipalització dels centres de formació de persones adultes? *Diari de l'Educació-Blog Aprenentatge al llarg de la vida*. <https://diarieducacio.cat/aprenentatge-al-llarg-de-la-vida/2022/05/04/cap-a-una-municipalitzacio-dels-centres-de-formacio-de-persones-adultes/> (Consulta 19/05/2022).
49. Una dada. A Barcelona ciutat el curs 2021-22 hi ha 10 grups oberts d'Alfabetització per a persones immigrades als CFA i AFA del Consorci d'Educació de Barcelona. Em contraposició, més d'una trentena d'entitats o més de la Coordinadora de la Llengua de l'Ajuntament de Barcelona n'ofereixen (no és fàcil quantificar-les exactament per les dificultats administratives de les entitats, causades pels seus reduïts pressupostos).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AAVV. (1981). *Para ser un poco más libres*. Delegació de Girona del SEPT. Girona.

ACEBILLO, P. (1977). *La Coordinadora de Escuelas de Adultos de Barcelona*. Document policopiat. 91 pp. amb els annexos.

ANDREU, M. (2015). *Barris, veïns i democràcia. El moviment ciutadà i la reconstrucció de Barcelona (1968-1986)*. Barcelona: L'Avenç.

BOTEY, J. i ROMANS M. M. (maig 1977). «Escuela para adultos. La experiència de Can Serra». *Cuadernos de Pedagogía* (29), 29-32.

BOTEY, J. (abril 1978). «La educación de adultos hoy». *Cuadernos de Pedagogía* (40), 26-29.

BOTEY, J. (desembre 1988). «L'Educació d'Adults traspassada a Benestar Social». *Papers d'educació d'adults* (11), 12-13.

BOTEY, J. i FORMARIZ, A. (1989). «Presència de Freire en el naixement i l'evolució de les escoles d'adults de Catalunya». *Temps d'Educació* (1), 33-60.

BOTEY, J., TRAYNER, M. P., MASSANA, M. P., FEBRERO, B. i BERZOSA, V. (2016). *Can Serra-50 anys. Història d'un barri de l'Hospitalet*. L'Hospitalet (Barcelona): Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

CARBONELL, J. (desembre 1988). s/t. *Papers d'educació d'adults* (11), 11.

CARDONA, M. A. (desembre 1988). «L'Educació d'Adults traspassada a Benestar Social». *Papers d'educació d'adults* (11), 11.

CARR, E. H. (2010). *¿Qué es la historia?* Barcelona: Ariel.

CASAMITJANA, M., CASANOVAS, M. i FORMARIZ, A. (2005). *Propostes sobre la formació de persones adultes a Catalunya per afavorir la participació i evitar la desigualtat*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

Departament de Benestar Social. (1989). *Primer congrés internacional de formació d'adults de Catalunya*. Barcelona 18 al 19 de maig de 1989. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Direcció General d'Afers Socials.

Coordinadora d'Educació de Persones Adultes. (juny 1994). «Un manifest necessari». *Papers d'Educació d'Adults* (21), 21.

Escola d'adults de Sant Joan Despí. (març 1988). «Reflexions al voltant de *La Reforma Educativa i l'educació d'adults*». *Papers d'educació d'adults*, (9), 23.

Escola d'Adults Ca N'Oriac. Sabadell. (juny 1988). «Meditacions després de les Jornades». *Papers d'educació d'adults*, (10), 5-7.

FLECHA, R. (1990). *Educación de las personas adultas. Propuestas para los años noventa*. Esplugues de Llobregat (Barcelona): El Roure.

FREIRE, P. (1984). *La importancia de leer y el proceso de liberación*. Madrid: Siglo XXI.

GARCÍA DE HARO, F. (abril 1978). «Una experiencia de pedagogía liberadora». *Cuadernos de Pedagogía*, (40), 64-67.

LANCHO, J. (2010). «Evolución histórica de la educación de personas adultas». A Jiménez Frías, R. (Coor.) *La educación de personas adultas en el marco del aprendizaje a lo largo de la vida* (pp. 57-80). Madrid: UNED.

PARAÍSO, R. (4 de maig de 2022). «Cap a una municipalització dels centres de formació de persones adultes?» *Diari de l'Educació-Blog Aprentatge al llarg de la vida*.

Riera, I. (desembre 1988). «Adults, ¿a Malestar Social?». *Papers d'educació d'adults* (11), 13.

ROMANS, M. M. (1981). *Así aprendemos los adultos*. Madrid: Editorial Popular, Papeles de Prueba

SALA, M., ESTEBAN, M. A. i FARRÉ, R. (1975). *Una educación permanente para adultos*. Madrid: Marsiega.

SEPT (1980). *Cercles de Cultura* (11), 14.